

Justiniánske Inštitúcie, preklad Peter Blaho, VIA, Trnava 2000, ss. 439

Trnavské vydavníctvo Via iuris aurea (VIA) oferuje czytelníkovi diela z literatúry právnej tvorzone v minioných, odleglých epokách a do dšiaj aktuálne.

Taka práca o nieprzemijajúcej vartości sa niewatpliwie Instytucje justyniańskie. Dowodem tego twierdzenia sa chociaŹby wielokrotne preklady Instytucji na jazyki obce; stale doskonálne i wznawiane. Preklad Petera Blaho jest pierwszym tłumaczeniem Instytucji justyniańskich na jazyk słowacki.

Profesor Blaho pełni obecnie funkcję rektora Trnavskiego Uniwersytetu w Trnawie (Słowacja). Od wielu lat zajmuje się badaniem źródeł rzymskiego prawa prywatnego. Owocem jego prac sa chociaŹby takie pozycje jak: *Praktické cvičenia z rímskeho práva*, Bratislava 1985¹. *Rímske právo*, Bratislava 1991 (obie napisane we współautorstwie z K. Rebro); *Praktické štúdie z rímskeho práva*, Wien, Bratislava 1993 (wraz z H. Hausmauigerem); *Základy rímskeho práva*, Bratislava 1997 (wraz z I. Haramia i M. Židlicka); *Praktické prípady z rímskeho práva*, Bratislava 1998 (wraz z H. Hausmanigerem). Autor znany jest teŹ, głównie romanistom, jako współtwórca ambitnego czasopisma naukowego *Orbis Iuris Romani* ukazującego się od 1995 roku.

Autor, świadomy ograniczonej dostępności Instytucji justyniańskich w oryginalnym języku, zdecydował się na preklad dzieła pochodzącego z VI wieku n.e. na swój ojczysty język po to, aŹeby wydobyć z Instytucji te wartości, które mają słuŹyć przyszłym pokoleniom studiującym prawo, historię prawa.

W układzie pracy można wyróżnić następujące części: wstęp, skrót, słowackie tłumaczenie konstytucji *Imperatoriam* oraz tytułów Instytucji stanowiących wewnętrzną systematykę ich czterech ksiąg, słowacki preklad Instytucji justyniańskich. Po nich występuje tekst konstytucji *Imperatoriam*, i indeks tytułów oraz tekst Instytucji w języku łacińskim; dalej umieszczono alfabetyczny wykaz imion używanych w prekladzie Instytucji lub w przypisach. Mamy równieŹ szczegółowy alfabetyczny indeks rzeczowy terminów i wyraŹen łacińskich występujących w tekście oryginalnym, przy czym odwołuje się on do porządku wyróżniającego w tekście podział na księgi, tytuły i paragrafy z uwzględnieniem teŹ principium.

Na końcu umieszczono zestaw zawierający 61 pozycji wybranej literatury światowej, którą autor wykorzystał przy opracowywaniu niniejszego dzieła.

We wstępie autor zajął się zagadnieniami, które uznał za konieczne do rozważenia przed przystąpieniem do studiowania samego tekstu źródłowego. W sposób dość szczegółowo przedstawił osobę cesarza Justyniana i jego dzieło – *Corpus Iuris Civilis*. W drugim punkcie wstępu zajął się analizą teoretycznych opracowań rzymskiego prawa dokonanych przez szkoły prawa rzymskiego. W punkcie trzecim omówił charakter i układ Instytucji. Kolejny, czwarty punkt rozważań zatytułował: *Świat Instytucji justyniańskich*, a w ostatnim omówił problemy związane ze zrozumieniem i tłumaczeniem tekstu łacińskiego.

Autor pierwszego słowackiego tłumaczenia udostępnionego czytelníkowi na początku nowego tysiąclecia przypomina, że pochodzą one od bizantyjskiego cesarza, który wydał je 21 listopada roku 533, jako podręcznik prawa rzymskiego. Justynian zadedykował je młodzieŹy Źądanej wiedzy prawnej (*cupidae legum iuventuti*). Określiwszy zatem jasno cel tej części kodyfikacji cesarz oddał młodzieŹy studiującej prawo na uniwersytecie w Konstantynopolu i Bejrucie teksty rzymskiego prawa klasycznego w postaci Instytucji. Justynian planował, że Instytucje będą podręcznikiem prawa „po wieczne czasy”. Jednak historia plany te krzyŹowała. Prawo rzymskie na Zachodzie Cesarstwa było przez długi czas zupełnie nie znane. Jedynie w Italii, podbitej przez Justyniana wprowadzono je jako prawo obowiązujące w 554 r. Podbój okazał się krótkotrwały, a więc i prawo nie mogło się zakorzenić na stałe w praktyce. Z czasem doszło do od-

¹ Por. notę recenijną J. Ciągwy w CPH, t. XXXVIII, 1986, z. 2, s. 201-203.

rodzenia się prawa rzymskiego. Najpierw odżyło jako postawa źródłowa tzw. *ius commune*. Następnie przeniknęło do poszczególnych systemów prawnych zachodniej Europy w tzw. procesie recepcji (XV i XVI w.).

W okresie renesansu na uniwersytety europejskie powróciły Instytucje justyniańskie jako pozycja służąca do zdobycia elementarnej wiedzy prawniczej i zbiór podstawowych pojęć oraz instytucji rzymskiego prawa prywatnego.

Instytucje z czasem zyskały ogromne uznanie. Wyrazem tego może być popularne wówczas wyrażenie (cytowane przez autora przekładu): „*bonus Institutista – bonus Iurista*”. Instytucje justyniańskie straciły znaczenie z końcem XVIII wieku, w czasach gdy wykładowcy uniwersyteccy zaczęli przedstawiać prawo według własnych koncepcji.

Autor we wstępie starał się zaznaczyć rolę, jaką odegrał w historii powszechnej i w dziejach prawa rzymskiego cesarz Justynian. Przedstawił więc w tym celu kilka faktów. Przyszły cesarz urodził się 11 maja 482 r. w dolinie rzeki Vardar, w miejscowości Tauresium, niedaleko Skopie (dzisiejsza Macedonia). Był synem rolnika, adoptowanym przez cesarza Justyna. Gdy 1 sierpnia 527 r. umarł Justyn Justynian został cesarzem przyjmując tytuł: Flavius Justynianus Alamanicus Gothicus Franciscus Germanicus Anticus Alanicus Africanus Vandalicus.

Aspiracją Justyniana było stworzenie silnego, potężnego imperium rzymskiego. W polityce wewnętrznej Justynian uprawiał tzw. cesaropapizm, podejmując się działań na rzecz umacniania Kościoła katolickiego. Za jego najtrwalsze osiągnięcie uważana jest jednak kodyfikacja prawa, która była przecież pomyślana jako środek do realizacji celów politycznych.

Po krótkiej charakterystyce osoby cesarza – autor tłumaczenia przypomniał – w syntetyczny sposób przebieg prac nad kodyfikacją justyniańską. Wypunktował daty i wydarzenia związane z określonymi etapami tworzenia zbioru praw.

Dalej zajmując się losami prawa justyniańskiego, autor sporo uwagi we wstępie opracowania poświęcił poszczególnym szkołom, które sprawiły, że prawo justyniańskie pozostało do dziś prawem znanym. Największy wkład w tej dziedzinie autor przypisał szkołom glosatorów i komentatorów. Szczegółowo przedstawił uczonych skupionych w tych szkołach, ich metody pracy i osiągnięcia. Podkreślał, że glosatorzy zapoczątkowali dzieło odnowy poznania prawa rzymskiego w postaci nadanej mu przez Justyniana. Dzięki ich wkładowi zostało ono na nowo odkryte w średniowiecznej Europie i gruntownie zbadane.

Rozwój studiów – pisze autor- nad prawem justyniańskim rozpoczął się od Italii. Przodowały w tym uniwersytety powstałe w XII-XV wiek (Bolonja – najstarsza uczelnia w Europie Zachodniej, Padwa, Neapol, Siena, Perugia, Piza, Pawia, Rzym, Turyn, Parma, Katania). Ekspansja prawa rzymskiego z czasem dotknęła ośrodki uniwersyteckie w Paryżu, Orleanie, Wiedniu, Pradze, Krakowie i inne.

Odrodzenie – jako nurt zwrócony ku starożytności spowodował wzrost zainteresowania się prawem rzymskim w celach czysto poznawczych, kierunek szkoły humanistycznej, często określana się mianem jursprudencji eleganckiej. Przedstawiciele tego kierunku występowali przede wszystkim we Francji i Holandii. Z uwagi na metodę wykładu, którą się posługiwali – przedmiotowego podziału prawa, w historii pozostało określenie tego kierunku badań jako *mos gallicus docendi*, co odróżniane jest od metody stosowanej przez glosatorów i komentatorów, zwaną *mos italicus docendi*.

Dalszy rozwój prawa rzymskiego należy wiązać z działalnością niemieckich praktyków i szkołą prawa natury. Pochwała ludzkiego rozumu stała się zasadniczą kanwą dla idei przystosowania starego prawa do potrzeb jakie się pojawiły w państwach Zachodniej Europy w okresie XVII i XVIII w., kierunek ten nazywany jest *usus modernus pandectarum*.

Wpływ rzymskiej myśli prawniczej na tworzone w dziewiętnastowiecznej Europie kodyfikacje jest efektem działalności pandektystów. W tym kręgu pozostają Landrecht pruski z 1794 r., zwany „pierwszym kodyfikacyjnym tłumaczeniem prawa rzymskiego na język niemiecki”, Kodeks Napoleona z 1804 r., oraz Kodeks cywilny austriacki z 1811 r.

Szczególnie dużo miejsca autor poświęcił historycznej szkole prawa i jej najwybitniejszym przedstawicielom: F. C. von Savigny i G. Hugo. Pierwszy z nich jest twórcą koncepcji prawa

jako „ducha narodu”. Działalność tej szkoły przyczyniła się po pierwsze do poznania prawa rzymskiego jako zjawiska historycznego. Po drugie, wylicza autor, do: krytycznego wydania tekstu *Corpus Juris Civilis* w opracowaniu P. Krügera i Th. Mommsena, i po trzecie, wpłynęła na treść i koncepcję Niemieckiego kodeksu cywilnego (1900 r.).

Wpływ prawa rzymskiego na obowiązujący system prawny w państwach środkowej Europy był podobny jak w krajach Europy Zachodniej (Austria, Czechy, Polska) albo dużo skromniejszy (Węgry). Zdaniem autora: w krajach tych nie rozwinęła się jednak wyraźnie jurysprudence. Chociaż dalej autor podaje przykłady nazwisk wybitnych przedstawicieli nauki zajmujących się w poszczególnych krajach Europy Środkowej prawem rzymskim.

W Czechach był to K. Kyblin (XVII w.), F. J. Gross (XVIII w.), na Słowacji J. J. Rendek (XVIII w.). Szczególnie zaś – zdaniem autora – miała znaczenie polska szkoła romanistów powstała w XVIII i XIX w. działająca w opozycji do prawa niemieckiego. Autor wymienia nazwiska przedstawicieli romanistów polskich, takie jak: W. Bandtkie (1783-1846), W. A. Maciejowski (1792-1883), J. Zielonacki (1818-1884), F. Zoll starszy (1834-1917), L. Pietak (1841-1909), F. Źródłowski (1843-1894), I. Koschembar-Łyskowski (1864-1945), L. Piniński (1857-1938), M. Chlamtacz (1865-1948), S. Wróblewski (1868-1938).

Opisując w punkcie trzecim wstępu charakter Instytucji autor posłużył się słowami zaczerpniętymi od J. P. Meincke. I tak, Instytucje justyniańskie zostały przedstawione jako podstawowy europejski podręcznik do nauki prawa rzymskiego, poznania jego pojęć i systematyki. Mogą one być – zdaniem Meincke, powtórzoną przez Blaho - wzorem lub inspiracją w tworzeniu nowoczesnych podręczników europejskiego prawa.

Żaden rękopis Instytucji z czasów justyniańskich, sporządzony prawdopodobnie na pergaminie, nie zachował się. Z zachowanych rękopisów (z Turyń i Paryża) najstarszy pochodzi z IX lub X wieku i jest przechowywany w bibliotece publicznej w Bambergu (Niemcy).

Pierwsze wydanie Instytucji justyniańskich które ukazało się drukiem, w 1468 r. w Moguncji, zawdzięczamy P. Schofferovi. Od XVI stulecia Instytucje ukazywały się wiele razy jako jedna z pozycji *Corpus Iuris Civilis*. Bez istotnych zmian przedrukowywano edycję opracowaną przez J. Cuiacius, aż do początków XIX wieku. Po odkryciu weroneńskiego rękopisu Instytucji Gaiusa w 1832 r. E. Schrader opracował na nowo Instytucje Justyniana. Jako następne po tym wydaniu ukazały się edycja P. Krügera w 1867 r. i edycja F. E. Huschke w 1868 r. Szerokim uznaniem cieszyło się zwłaszcza opracowanie Krügera, oparte na najstarszych rękopisach. Stanowi ono jedną z części stereotypowego wydania *Corpus Iuris Civilis* berlińskiego wydawnictwa Weidmann.

Do dzisiejszego dnia Instytucje justyniańskie są ciągle obiektem zainteresowania tłumaczy, romanistów. Ciekawym przykładem jest tu Francja, gdzie przekładu Instytucji justyniańskich dokonano już w XIII wieku, natomiast po raz pierwszy ukazały się we Francji drukiem w 1485 r. Od tej pory były tłumaczone na wszystkie języki światowe, a ich zestawienie autor przedstawił w ostatniej części swojej pracy zatytułowanej: *Wybrana literatura*.

Przedstawiając systematykę Instytucji justyniańskich autor naturalnie nawiązuje do systematyki pochodzącej od Gaiusa. Tak, jak i Instytucje Gaiusa, Instytucje Justyniana zostały ułożone według trójpodziału prawa na *personae*, *res*, *actiones*. Autor zwrócił jednak uwagę na to, że Instytucje justyniańskie odróżnia jednak wstęp dotyczący takich pojęć jak: sprawiedliwość, prawoznawstwo oraz występowanie w księdze czwartej – krótkich rozważań na temat prawa karnego i postępowania karnego (*publica iudicia*).

Następnie autor przedstawił podział Instytucji uwzględniający księgi i tytuły, a w nich układ przedmiotowy. Ostatnim zagadnieniem, jakiemu autor poświęcił miejsce we wstępie swojego opracowania, jest przedstawienie świata jakiego obraz widzimy czytając Instytucje. Są one co prawda podręcznikiem prawa, ale także stanowią istotny dokument epoki, z której pochodzą. Instytucje odzwierciedlają bowiem realia narodu zamieszkującego basen Morza Śródziemnego. Z nich czerpiemy wiedzę o kulturze antycznej, poziomie wiedzy ówczesnych Rzymian, strukturze społeczeństwa rzymskiego. W Instytucjach znajdujemy wzmianki o rzymskich cesarzach i prawnikach, o ustawach i uchwałach senatu, ale także o greckich wpływach na myślenie praw-

nicze. Dowiadujemy się także, jaki wysiłek musiał pokonać Justynian w tworzeniu sprawiedliwego i humanitarnego prawa.

Instrukcje są przekazem czegoś jeszcze więcej. Dzięki nim poznajemy na przykład: wyrób wina, oliwy, purpury. Poznajemy architekturę i jej materialne przejawy (miasta, bramy, akwedukty, świątynie), ale także imiona obywateli, cudzoziemców, niewolników. Dowiadujemy się o istocie rodziny rzymskiej, małżeństwie, rodzicach i dzieciach, adopcji i testamentach. To tylko niektóre realia, które uważny Czytelnik pozna studiując Instrukcje justyniańskie.

Na słowacki przekład Instrukcji justyniańskich autorstwa P. Blaho nie sposób nie patrzeć przez pryzmat znanego polskiemu czytelnikowi przekładu tego dzieła Cezarego Kunderewicza (Warszawa 1986 r., ss. 292). Oba przekłady opierają się na niemieckiej edycji P. Krügera. Zapewne obaj autorzy napotkali liczne trudności w swojej pracy. Jednak Blaho mówi o tym adresatom swej pracy wprost. Usprawiedliwia swoje zabiegi językowe, stylistyczne tym, że w wielu miejscach tekst oryginalny jest rozwlekły, niekiedy niezrozumiały, a innymi razy zbyt skrótowy. Tłumaczy się również tym, że w języku słowackim często brak jest prostego odpowiednika dla wielu łacińskich wyrazów, stąd w tekście przekładu użył opisowych określeń lub po prostu podał je w oryginalnej postaci (tak np.: *peculium*, *custodia*, *antiquitas*, *adulescens* itd.). Autor zaznacza, że w swojej pracy pozostawał pod silnym wpływem tłumaczenia P. Birksa, G. McLeoda (New York 1987) a szczególnie A. Romaca (Zagreb 1994), także korzystał ze współczesnych przekładów w języku polskim i niemieckim.

Walorem przekładu są niewątpliwie przypisy (966) autora do tekstu Instrukcji i ustawy je wprowadzającej. Umożliwiają one czytelnikowi lepsze zrozumienie tekstu, przez poszerzenie wiadomości o pewnych kwestiach (np. przypis 250 (do Inst. 2,4,2) wyjaśnia pojęcie senatu, jego funkcje i rozwój; przypis 257 (do Inst. 2,5,2) wyjaśnia dlaczego w tekście występuje wyraz „kobieta” (*žena*) mimo, że należy go rozumieć „żona” (*manželka*). Polski czytelnik doceni zapewne oznaczenie pochodzenia tekstu zamieszczone na każdej stronie zarówno tłumaczenia, jak i oryginału, czego brakuje w wydaniu polskim Instrukcji justyniańskich.

Drugą zaletą, która ułatwia swobodne poruszanie się po tekście w języku słowackim i łacińskim, są skrupulatnie opracowane indeksy: imienny i rzeczowy. Praca ta jest dowodem wysokiego kunsztu naukowego jej autora, który w sposób dość systematyczny dostarcza literaturze słowackiej prace z zakresu prawa rzymskiego.

ELŻBIETA ŻAK (Lublin)

Bibliografia źródeł watykańskich cytowanych w polskich periodykach 1946-1990 (=Studia Ecclesiastica 20, Historica 12), Papieski Instytut Studiów Kościelnych, Rzym-Warszawa 2000, ss. XXIX + 271

Praca przygotowana przez zespół pod kierownictwem Stefanii Skwirowskiej i dedykowana O. Eugeniuszowi Reczkowi TJ, twórcy Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych w Polsce, powstała z przeświadczenia o poważnej wartości informacyjnej zasobów archiwalnych Stolicy Apostolskiej, które – gromadzone w Rzymie od blisko 1000 lat – są bezcenne dla poznania historii Kościoła także w naszym kraju, dla polskiej kultury i ustroju. Budziły one od dawna zrozumiałe zainteresowanie badaczy na świecie a liczba publikacji opartych na tych materiałach szybko rosła.

W rezultacie jednak coraz trudniejsza stawała się orientacja w licznych pracach, ogłaszanych w różnych językach i różnych monografiach, czasopismach i wydawnictwach ciągłych, tym bardziej, że w toku częstych prac porządkowych archiwalia zmieniały sygnatury, stając się słabo identyfikowalnymi. Już w 1931 r. powołano komisję z profesorem Giulio Battellim na cze-